וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שאם אמר המוכר שהוא מוכר לו פירות ישנים, שאינו רשאי לערב חֲדָשִׁים בִּישָׁנִים, שהרי הישנים טובים יותר, שעושים מהם יותר קמח. אבל פירות ישנים בחדשים מותר לערב. בֶּאֱמֶת אָמְרוּ – הלכה ברורה היא, בְּיַיִן, הִתִּירוּ למוכר לְעָרֵב יין קָשֶׁה – חזק בְּרַךְ – חלש, אף אם אמר שימכור לו רך, מִפְּנֵי שֶׁהוּא – היין הקשה מַשְׁבִּיחוֹ את הרך. אבל אם המוכר יין קשה, אסור לו לערב בו יין רך.

אֵין המוכרים מְעָרְבִין – רשאים לערב שְׁמֶרֵי יַיִן – הפסולת הנשארת בתחתית החבית, בְּיַיִן, אֲבָל נוֹתֵן לוֹ המוכר ללוקח אֶת שְׁמָרָיו.

מִי שֶׁנִּתְעָרֵב מַיִם בְּיֵינוֹ, לֹא יִמְכְּרֶנּוּ בַּחֲנוּת שקונים בה יין מעט מעט כדי לשתותו בעצמם, והקונה סבור שהיין ללא תערובת, אֶלָּא אִם כֵּן הוֹדִיעוֹ לקונה שעירב בו מים. וְלֹא ימכור יין זה לְתַגָּר [–סוחר], אַף עַל פִּי שֶׁהוֹדִיעוֹ, כיון שיש לחשוש שֶׁאֵינוֹ קונה את היין אֶלָּא כדי לְרַשּׁוֹת בּוֹ לקוחות, שימכור להם יין זה בחזקת שאינו מעורב במים. אמנם בְּמָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לְהַטִּיל מַיִם בְּיַיִן, יַטִּילוּ, כיון שהלוקח יודע שמעורב ביין מים.

הַתַּגָּר נוֹטֵל תבואה מֵחָמֵשׁ גְּרָנוֹת שהן משדות שונות וְנוֹתֵן לְתוֹךְ מְגוּרָה אַחַת, משום שהכל יודעים שדרכו לקנות מבני אדם רבים. ונוטל יין מֵחָמֵשׁ גְּתוֹת, וְנוֹתֵן לְתוֹךְ פִּיטוֹם אֶחָד, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יְהֵא מִתְבַּיֵּין לְעָרֵב – שלא יקנה את רוב הפירות ממקום שפירותיו משובחים, כדי שיתפרסם שפירותיו משובחים, ויערב בהם פירות גרועים:

גמרא

הגמרא מביאה ברייתא בענין עירוב פירות: תָּנוּ רַבָּנָן, אֵין צָרִיךְ לוֹמַר שאם חֲדָשׁוֹת מֵאַרְבַּע – פירות חדשים נמכרים ארבע סאין בסלע, וְיָשָׁנוֹת מְשָׁלֹשׁ – וישנים יקרים יותר ונמכרים שלש סאין בסלע, דְּאֵין מְעָרְבִין חדשים בישנים, שהרי מוכר את הפירות בחזקת שהם ישנים, ונמצא שמכר דבר זול בחזקת יקר. אֶלָּא אֲפִילּוּ חֲדָשׁוֹת מְשָׁלֹשׁ – כשפירות חדשים נמכרים שלש סאין בסלע, וְיָשָׁנוֹת מֵאַרְבַּע – וישנים נמכרים ארבע סאין בסלע, אם פסק עמו למכור לו ישנים, אֵין מְעָרְבִין בהם חדשים, כיון שבאמת החדשים לא טובים כמו הישנים, והם יקרים יותר רק מִפְּנֵי שֶׁאָדָם רוֹצֶה לְיַשְּׁנָן – שיתקיימו יותר זמן, אבל לוקח זה שאינו רוצה לישנם, שהרי פסק עמו ישנים, מפסיד על ידי עירוב החדשים.

שנינו במשנה: בֶּאֱמֶת אָמְרוּ בְּיַיִן הִתִּירוּ לְעָרֵב קָשֶׁה בְּרַךְ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא מַשְׁבִּיחוֹ (וכו'): אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, ממה שכתבה המשנה 'באמת אמרו' שביין התירו לערב, והטעם שהוא משביחו פשוט ואין לגמגם בו, עָדָא אָמְרָה – זאת אומרת, שמשמעות הלשון 'באמת אמרו' היא שזו הלכה ברורה, וּבְכָל פעם שנאמר במשנה 'בֶּאֱמֶת אָמְרוּ', הכוונה שֶׁהֲלָכָה ברורה הִיא.

הגמרא מבארת אימתי התירו זאת: אָמַר רַב נַחְמָן, וּבֵין הַנֵּיתוֹת – רק בזמן עשיית היין שָׁנוּ שמותר לערב קשה ברך, שכל היינות תוססים יחד ומקבלים טעם שוה, אבל אחר כך, שכל יין קיבל את טעמו המיוחד לו, העירוב פוגם את הרך. שואלת הגמרא: וְהָאִידְּנָא דְּקָא מְעָרְבֵי שָׁלֹא בֵּין הַנֵּיתוֹת – שנהגו המוכרים לערב יין קשה ברך לאחר עשיית היין, איך נוהגים כן. משיבה הגמרא: אָמַר רַב פָּפָּא, משום דְּיָדְעֵי וְקָא מָחֲלִי – שהכל יודעים שנהגו לערב ומוחלים על כך. רַב אַחָא בְּרֵיהּ דְּרַב אִיקָא אָמַר, הָא מַנִּי – מה שנהגו לערב שלא בין הגיתות, כְּרַבִּי אַחָא הִיא, דְּתָנָיא, רַבִּי אַחָא מַתִּיר לערב אוכל ממינים שונים ולמוכרו, בְּדָבָר הַנִּטְעָם – שיכול הקונה לטועמו קודם שקונהו, כיון שיכול להבחין שהוא מעורב, ובזמן הזה שנהגו לטעום את היין לפני קנייתו, מותר לערב קשה ברך אף לאחר זמן עשיית היין:

שנינו במשנה: וְאֵין מְעָרְבִין שְׁמֶרֵי יַיִן בְּיַיִן אֲבָל נוֹתֵן לוֹ אֶת שְׁמָרָיו (וכו'):

מקשה הגמרא: מדברי המשנה בסיפא 'אבל נותן לו את שמריו' יש ללמוד שמותר למכור יין יחד עם השמרים שבו, וְקשה, הָא אָמְרַתְּ – הרי המשנה אמרה בריישָׁא שאֵין מְעָרְבִין כְּלָל. וְכִי תֵּימָא – ואם תרצה לומר, מַאי 'נוֹתֵן לוֹ אֶת שְׁמָרָיו', דְּקָא מוֹדַע לֵיהּ – שהמוכר מודיע לו שעירב שמרים ביין, ובדין הראשון שאין מערבים כלל מדובר שאינו מודיע לקונה, לא יתכן לפרש כך, דהָא מְדַקְתָּנֵי – שהרי ממה שאמרה המשנה בסֵיפָא, מי שנתערב מים ביינו לֹא יִמְכְּרֶנּוּ בַּחֲנוּת אֶלָּא אִם כֵּן מוֹדִיעוֹ לקונה, וְלֹא ימכרנו לְתַגָּר אַף עַל פִּי שֶׁמּוֹדִיעוֹ, מִכְּלָל דִּרֵישָׁא – משמע שבדין הקודם שמותר למוכר לתת לקונה את שמריו, אַף עַל גַּב דְּלֹא מוֹדַע לֵיהּ – שלא הודיע לקונה, מותר. מתרצת הגמרא: אָמַר רַב יְהוּדָה, הָכִי קָאָמַר – כך היא כוונת התנא, אֵין מְעָרְבִין שְׁמָרִים שֶׁל אַמָּש [–אתמול] בְּיַיִן שֶׁל הַיּוֹם, וְלֹא שמרים שֶׁל הַיּוֹם בְּיַיִן שֶׁל אַמָּש, כלומר, אין לערב שמרים מחבית אחת ביין של חבית אחרת, לפי שששמרי יין שבחבית אחת, מקלקלים את היין של חבית אחרת. אֲבָל נוֹתֵן לוֹ – לקונה אֶת שְׁמָרָיו שנשארו בחבית היין שמכר לו.

הגמרא מוכיחה כדברי רב יהודה מברייתא: תָּנְיָא נַמִּי הָכִי, רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, הַשּׁוֹפָה – השופך יַיִן לַחֲבֵירוֹ, הֲרֵי זֶה לֹא יְעָרֵב שמרים שֶׁל אֶמֶשׁ בְּיַיִן שֶׁל הַיּוֹם, וְלֹא שמרים שֶׁל הַיּוֹם בְּיַיִן שֶׁל אֶמֶשׁ. אֲבָל מְעָרֵב שמרים שֶׁל אֶמֶשׁ בְּיַיִן שֶׁל אֶמֶשׁ, וְשמרים שֶׁל הַיּוֹם בְּיַיִן שֶׁל הַיּוֹם:

שנינו במשנה: מִי שֶׁנִּתְעָרֵב מַיִם בְּיֵינוֹ הֲרֵי זֶה לֹא יִמְכְּרֶנּוּ בַּחֲנוּת אֶלָּא אִם כֵּן מוֹדִיעוֹ וכו': הגמרא מביאה מעשה בענין זה: רָבָא, אַיְיתוּ לֵיהּ חַמְרָא מַחֲנוּתָא – הביאו לו יין מהחנות, מָזְגֵיהּ – עירב בו מים, וּמְעַמֵּיהּ – טעמו, וְלֹא הָוָה בָּסִים – לא היה משובח, שָׁדְרֵיהּ לְחָנְוָתָא – שלחו בחזרה לחנות. אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי, איך החזרת יין מזוג לחנות, וְהָא אֲנַן תְּנַן – הרי שנינו, וְלֹא ימכרנו [את היין שמעורב בו מים] לְתַגָּר, אַף עַל פִּי שֶׁהוֹדִיעוֹ שמעורב בו מים, כיון שיש לחשוש שירמה את הלקוחות וימכרנו בחזקת שאינו מזוג. אָמַר לֵיהּ רבא, מְזָנֵא דִּידִי מֵידַע יְדִיעַ – מזיגתי ניכרת לכל כיון שאני מזג הרבה מים, ולא יוכל החנוני לרמות בו. והוסיף רבא, וְכִי תֵּימָא – ואם תאמר שעדיין יש לחשוש לאונאה של הלקוחות, דְּטָפֵי – שיוסיף החנוני יין, וּמְחַיֵּילֵיהּ – ויחזק את היין המזוג עד שהעירוב לא יהיה ניכר, וּמְזַבֵּין לֵיהּ – וימכור אותו בחזקת יין שאינו מעורב. אין לחשוש לזה, שאִם כֵּן אֵין לַדָּבָר סוֹף, וגם מים יהיה אסור למכור לחנוני, שמא יערבם ביין, אלא חוששים לרמאות רק כשמוכר לו דבר שעשוי לרמות כמו שהוא עכשיו.

שנינו במשנה: מָקוֹם שֶׁנָּהֲגוּ לְהַטִּיל מַיִם בְּיַיִן יַטִּילוּ וכו':

תָּנָא בברייתא, לְמֵחָצָה לִשְׁלִישׁ וְלִרְבִיעַ מורה לערב אם כך מנהג המדינה. אָמַר רַב, וּבֵין הַנֵּיתוֹת – רק בזמן עשיית היין שָׁנוּ שמותר לערב מים ביין, שאז נהגו לערב בו מים. ואחר כך אסור לערב, משום שלאחר זמן מועט המים מקלקלים את היין, ואין הקונה יודע מתי עירבו את המים:

משנה

משנה זו ממשיכה לדון בהלכות אונאה וגניבת דעת. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, לֹא יְחַלֵּק הַחֲנָנִי קְלָיוֹת – שיבולים מתוקות וְאֲגוֹזִין לַתִּינוֹקוֹת שאבותיהם שולחים אותם לקנות, מִפְּנֵי שֶׁבכך הוּא מַרְגִּילָן לָבֹא אֲצָלוֹ ולא אצל חנונים אחרים. וַחֲכָמִים מַתִּירִין. וְכֵן לֹא יִפְחוֹת אֶת הַשַּׁעַר למכור יותר בזול מהשער הרגיל, מפני שמרגיל בכך את הקונים לבא אצלו, ומקפח מזונות הסוחרים האחרים. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, יכול למכור בזול, ואף זָכוּר לַטּוֹב על כך, משום שגורם לאוגרי פירות שימכרו בזול.

וכן לֹא יָבוֹר החנוני אֶת הפסולת של הַגְּרִיסִין מהגריסים, משום שכשנראים יפה מעלה המוכר את מחירם יותר משווים, ונמצא מאנה את הקונים, דִּבְרֵי אַבָּא שָׁאוּל. וַחֲכָמִים מַתִּירִין. וּמוֹדִים חכמים שֶׁלֹּא יָבוֹר את הפסולת מֵעַל פִּי מְגוּרָה – השכבה העליונה של התבואה, ובשאר התבואה המונחת בעומק לא ברר את הפסולת, שֶׁאֵינוֹ אֶלָּא כְּגוֹנֵב אֶת הָעַיִן, משום שהקונים סבורים שאף התבואה הנמצאת בעומק, ברורה מן הפסולת.

המשך בעמוד פב

אֵין מְפַרְכְּסִין – מייפים **לֹא אֶת הָאָדָם** – עבד כנעני העומד למכירה, **וְלֹא אֶת הַבְּהֵמָה, וְלֹא אֶת הַכֵּלִים,** משום שכשהם נראים יפה מעלה המוכר את מחירם יותר משווים האמיתי, ונמצא מאנה את הקונים:

גמרא

הטעם שחכמים מתירים לחלק קליות לתינוקות. מבררת הגמרא: **מַאי טַעֲמַיְיהוּ דְּרַבָּנָן,** הרי הוא מקפח פרנסת חבריו. מבארת הגמרא: **דְּאָמַר לֵיהּ** החנוני שמחלק קליות לחבירו, **אָנָא מְפַלֵּיגְנָא אַמְגוּזֵי** – אני מחלק אגוזים, **וְאַתְּ פָּלֵיג שִׁיסְכֵי** – אתה תחלק שקדים, ויבואו גם אליך:

שנינו במשנה: **וְלֹא יִפְחוֹת אֶת הַשַּׁעַר וְהַחֲכָמִים אוֹמְרִים זָכוּר לַטּוֹב וְכוּ':**

שואלת הגמרא: **מַאי טַעֲמָא דְּרַבָּנָן** שאמרו 'זכור לטוב' ולא אמרו רק שהדבר מותר. הקרקע אפילו אם הוא משלם את החוב, והוא הנקרא 'אתרא דלא מסלקי', ויש מקומות שהיה המנהג שבכל עת שרצה הלוה לשלם את חובו יכול היה לעשות כן ולסלק את המלוה מהקרקע, והוא הנקרא 'אתרא דמסלקי'. באתרא דלא מסלקי יש הסוברים שאין באכילת הפירות משום איסור ריבית כלל, ואפילו אם אין המלוה מנכה מן החוב תמורת הפירות שאוכל במשך תקופה זו, שכיון שאין הלוה יכול להוציא את השדה מיד המלוה בשנים אלו, נמצא שאין זו הלואה [שהרי אינו רשאי לפורעה], אלא שכיון שהיה זקוק למעות מכר את שדהו לכמה שנים, ואחר כך חוזר וקונה את השדה מיד המלוה, ונמצא שבשנים אלו אוכל המלוה את הפירות מקרקע שהיא שלו, ואין כאן ריבית כלל. ויש חולקים ולדבריהם אין חילוק בזה בין אתרא דמסלקי לאתרא דלא מסלקי. ובאתרא דמסלקי, אם אינו מנכה מן החוב כלום [ונקרא 'משכנתא בלא נכייתא'] לכל הדעות יש באכילת הפירות משום ריבית [שכיון שהלוה יכול לסלק את המלוה מן השדה בכל עת שירצה, אי אפשר להחשיב את השדה כקנויה למלוה למשך תקופת ההלואה], ואם הוא מנכה בכל שנה מעט מן החוב תמורת הפירות שאוכל, אלא שאינו מנכה כפי שווי הפירות [ונקרא משכנתא בנכייתא] נחלקו האמוראים (סז:) אם מותר מפני שחלק זה של החוב אינו הלואה כלל אלא כאילו קנה ממנו את כל הפירות שיצאו בשנה זו בזול, או שכיון שאינו מנכה כפי שווי הפירות, הרי זו ריבית. ובאופן שמסכמים שלאחר כך וכך שנים תחזור הקרקע ללוה בלא שום דמים, הרי זה מותר לכל הדעות ואף על פי ששווי הפירות שהוא אוכל הוא הרבה יותר מן ההלואה, מפני שאין זו הלואה, אלא שכירת השדה למספר שנים, ומותר לאדם להשכיר את שדהו בזול [והוא נקרא 'משכנתא דסורא']. ואפילו אם התנו שזכותו של הלוה לסלק את המלוה מן הקרקע על ידי פריעת שאר החוב, אין בזה איסור, כיון שאין ביד המלוה להחזיר את הקרקע ללוה ולגבות את חובו, נמצא שאין כאן אלא שכירות.

עיסקא – 'עיסקא' ענינה שנותן אדם ממון לחבירו כדי שיתעסק בו וירויח ממנו, ובעל הממון והמתעסק יחלקו ברווחים. אלא שאם תהיה כל אחריות הממון על המתעסק [שאפילו יפסיד את הקרן יהיה חייב להחזיר לבעל הממון את כל הסכום] נמצא שהיא הלואה גמורה, ואסור לבעל הממון ליטול חלק ברווחים מפני שהוא ריבית. ואם תהיה כל אחריות הממון על בעל הממון, והיינו שיחשב כולו כפקדון [ואם יהיו הפסדים יפסיד בעל הממון את הכל], לא ירצה שום אדם למסור את ממונו למתעסק מחשש שמא יהיו הפסדים. לפיכך תיקנו חכמים (להלן קד:) שכל עיסקא תהיה מחציתה הלואה ומחציתה פקדון, וממילא חצי מהסכום אחריותו על המתעסק [וחייב לשלם אפילו אם הפסיד מחמת אונס או הוזלה], וכל הרווחים מחלק זה הם של המתעסק, ואין לבעל הממון שום חלק ברווחים אלו, והחצי השני של הסכום הוא פקדון ואחריותו על בעל הממון [ואם הפסיד שלא מחמת פשיעתו של המתעסק, ההפסד של בעל הממון], וכל הרווחים מסכום זה הם של בעל הממון. אמנם אף שבאופן זה אין בעצם קבלת הרווחים משום ריבית, מכל מקום הרי ההתעסקות והטירחא שמשקיע מקבל העיסקא בחלקו של הנותן שהוא רק כפקדון ברשותו, יש בו משום ריבית, שהרי לולא שהיה מקבל ממנו גם את חלק ההלואה לא היה מתעסק בכספו בחינם והיה נוטל שכר על כך, נמצא שעתה הוא מתעסק בחלקו בשכר ההלואה והרי זה אבק ריבית. ומטעם זה תיקנו חכמים שמלבד הרווחים המגיעים למתעסק תמורת חלקו בעיסקא, צריך הנותן לשלם לו שכר טירחה, ופרטי הדינים בזה יתבארו במשנה (סח.) ובגמרא (סח: סט.).

מְשׁוּם דְּקָא מַרְוַוח לְהָרְעָא – שבכך הוא מוזיל את השער בשוק, ששומרי פירות מוכרים בזול כשרואים שיש סוחרים אחרים המוכרים בזול, ולפיכך אמרו חכמים שתבוא עליו ברכה: שנינו במשנתינו: וְלֹא יָבוֹר אֶת הַגְּרִיסִין דִּבְרֵי אַבָּא שָׁאוּל, וַחֲכָמִים מַתִּירִין וְכוּ׳:

הגמרא מבארת את שיטת חכמים. מבררת הגמרא: מַאן – מי הם הַחֲכָמִים שהתירו לברור את הגריסים. משיבה הגמרא: רַבִּי אַחָא הוּא, דְּתַנְיָא, רַבִּי אַחָא מַתִּיר למוכר לייפות את סחורתו בְּדָבָר הַנִּרְאֶה לעין הקונה. ולפיכך אף בגריסים ברורים, שהלוקח משער את התוספת שיש לשלם על גריסים ברורים, ונוח לו לשלמה, מפני שאינו רוצה לטרוח בברירת הגריסים, מותר למוכר לברור: שנינו במשנה: אֵין מְפַרְכְּסִין לֹא אֶת הָאָדָם וְכוּ׳ ולא את הבהמה וְלֹא אֶת הַכֵּלִים:

הגמרא מביאה ברייתא בענין זה: תָּנוּ רַבָּנָן, אֵין מְשַׁרְבְּטִין – זוקפים כשרביט אֶת שער הַבְּהֵמָה, כדי שתראה יותר שמינה, ותימכר ביותר, וְאֵין נוֹפְחִין בַּקְּרָבַיִם – אין מנפחים בני מעיים הנמכרים בבית המטבחים, שיראו גדולים, וְאֵין שׁוֹרִין אֶת הַבָּשָׂר בַּמַּיִם, כדי שילבין, ואף בשר כחוש כשהוא לבן נראה שמן. משום שזו אונאה. מבררת הגמרא: מַאי אֵין מְשַׁרְבְּטִין – כיצד זוקפים את שער הבהמה. ומבארת: הָכָא תַּרְגְּמוּ – בבבל פירשו, מַיָּא דְּחִיוָרָא – שמשקים אותה מי סובין, ובכך מתנפחים מעיה ושערה נזקף. וְעֵירִי אָמַר בשם רַב כַּהֲנָא, מקרצפים את שערה בְּמוֹקְפְתָּא – מגרדת ששיניה עבים, ששערה יעמוד ותראה שמינה.

הגמרא מביאה הנהגות של אמוראים בענין יפוי כלים: שְׁמוּאֵל שָׁרָא – התיר לְמִרְמָא תּוּמֵי לְסַרְבָּלָא – להטיל חוטי משי מסביב למעיל כדי לייפותו. רַב יְהוּדָה שָׁרָא לְכַסְפּוּבֵי קְרָמֵי – לשפשף בגדים מצוירים במי סובין כדי לייפותם. רַבָּה שָׁרָא לְמֵידַק צְרָדֵי – להדק בגדי קנבוס במכבש של עץ, כדי שחוטיהם יראו דקים ומשובחים. רָבָא שָׁרָא לְצַלּוּמֵי גֵּירֵי – לצייר חיצים על הבגדים. רַב פָּפָּא בַּר שְׁמוּאֵל שָׁרָא לְצַלּוּמֵי דִּיקּוֹלֵי – לצייר סלים העשוים מעלי דקל.

מקשה הגמרא: וְהָא אֲנַן תְּנַן – והרי שנינו במשנתינו שאֵין מְפַרְכְּסִין לֹא אֶת הָאָדָם וְלֹא אֶת הַבְּהֵמָה וְלֹא אֶת הַכֵּלִים, וכיצד התירו ליפות כלים אלו. מתרצת הגמרא: לֹא קַשְׁיָא, הָא – מה שהתירו האמוראים ליפות את המקח, מדובר בְּחַדְתֵּי – בכלים חדשים, שהם טובים מצד עצמם, והקונה מוכן לשלם עליהם יותר בשביל יופים. וְהָא – משנתינו שאסרה ליפות, מדברת בְּעַתִּיקֵי – בכלים ישנים, שעל ידי שהמוכר מיפה אותם הם נראים חדשים, והוא מטעה בזה את הקונה.

הגמרא ממשיכה לדון בדברי המשנה. מבארת הגמרא: פִּירְכּוּם דְּאָדָם מַאי הִיא, כִּי הָא דְּהַהוּא עַבְדָּא סָבָא – כמו המעשה שהיה עם אותו עבד כנעני זקן ששערותיו הלבינו, דְּאַוַל צַבָּעֵיהּ לְרֵישֵׁיהּ וּלְדִיקְנֵיהּ – שהלך וצבע את שערות ראשו וזקנו בצבע שחור כדי שיראה צעיר, אָתָא לְקַמֵּיהּ דְּרַבָּא – בא לפני רבא, אָמַר לֵיהּ, זִיקְנָךְ – קנה אותי, אָמַר לֵיהּ רבא, נאמר במשנה (אבות א ה) יְהֵוּ עֲנָיִים בְּנֵי בֵיתֶךָ, דהיינו שעדיף להשתמש בעניי ישראל כדי לפרנסם ולא לקנות עבד כנעני. אָתָא לְקַמֵּיהּ דְּרַב פָּפָּא בַּר שְׁמוּאֵל, זַבְּנֵיהּ – ורב פפא בר שמואל קנה אותו, יוֹמָא חַד אָמַר לֵיהּ – יום אחד אמר לו רב פפא בר שמואל, אַשְׁקְיֵן מַיָּא – השקני מים, אָוַל, חַוְּורֵיהּ לְרֵישֵׁיהּ וּלְדִיקְנֵיהּ – הלך והלבין שערות ראשו וזקנו [על ידי שרחצם], וְאָמַר לֵיהּ לרב פפא בר שמואל, חֲזִי – ראה בשערי, דַּאֲנָא קָשִׁישׁ מֵאֲבוּךְ – שאני זקן יותר מאביך ואין ראוי שתשתמש בי, קְרִי אֲנַפְשָׁיהּ – קרא על עצמו רב פפא בר שמואל 'צַדִּיק מְצָרָה נָחֲלָן, וַיָּבֹא אַחַר תַּחְתָּיו' – רבא שהוא צדיק ניצל מצרה, ואני באתי תחתיו:

הדרן עלך הזהב

פרק חמישי - איזהו נשך

משנה

לאחר שהתבארו בפרק הקודם איסורי אונאה, מפרשת המשנה בפרק זה את דיני איסור הלואה בריבית. איסור זה נקרא בלשון התורה 'נשך', וגם בשם 'תרבית' או 'מרבית', שנאמר (ויקרא כה לו–לז) 'אַל תִּקַּח מֵאִתּוֹ נֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית וגו', אֶת כַּסְפְּךָ לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית לֹא תִתֵּן אָכְלֶךָ'. בלשון חכמים נקרא האיסור בדרך כלל 'ריבית':

מבררת המשנה: אֵיזֶהוּ נֶשֶׁךְ האסור מן התורה, וְאֵיזֶהוּ תַּרְבִּית שאינו אסור מן התורה אלא מדרבנן. מפרשת המשנה: אֵיזֶהוּ נֶשֶׁךְ האסור מן התורה, זֶה הַמַּלְוֶה לחבירו סֶלַע שהוא ארבעה דינרי כסף, בַּחֲמִשָּׁה דִּינָרִין – על מנת שישלם לו הלוה בהגיע זמן הפרעון חמשה דינרים, ונמצא שמחזיר דינר אחד יותר ממה שלוה, ודינר זה הוא ריבית, וכן המלוה לחבירו סָאתַיִם חִטִּין בְּשָׁלֹשׁ סאה, כלומר, שיחזיר לו הלוה סאה חיטים יותר ממה שלוה, אֲסוּר מן התורה, ונקרא איסור זה בשם 'נשך' מִפְּנֵי שֶׁהוּא נוֹשֵׁךְ – שנוטל המלוה מן הלוה יותר ממה שנתן לו, ומחסר את ממונו.

וְאֵיזֶהוּ תַּרְבִּית שאינו אסור מן התורה אלא מדרבנן, הַמַּרְבֶּה שכר לעצמו בְּפֵרוֹת, אולם אינו עושה כן דרך הלואה, אלא דרך מקח וממכר, ולפיכך אין זה אסור מן התורה, שלא אסרה התורה אלא ריבית דרך הלואה, אולם, חכמים גזרו על כך באופנים מסויימים. מפרשת המשנה: כֵּיצַד, כגון שלָקַח הֵימֶנּוּ חִטִּין בְּדִינַר זָהָב הַכּוֹר – אדם קנה מחבירו חטים, והסכימו ביניהם שמוכר לו כור [שלשים סאה], תמורת דינר זהב [שהוא עשרים וחמשה דינרי כסף], וְכֵן היה הַשַּׁעַר של החטים בשעת המכירה, ונתן הקונה למוכר את המעות כדי לקבל ממנו את החטים לאחר זמן [וכיון שכבר יצא השער אין בכך איסור אפילו שאין לו עכשיו חטים], ולאחר זמן עלה שער החטים וְעָמְדוּ הַחִטִּין בְּמחיר של שְׁלֹשִׁים דִּינָרִין לכור, וְאָמַר לוֹ הקונה למוכר, תֵּן לִי את חִטֵּי כיון שֶׁאֲנִי רוֹצֶה לְמוֹכְרָן וְלִיקַּח בָּהֶן – לקנות תמורתם יַיִן שהוא עתה בזול. אם לא נתן לו המוכר את החטים בבקשתו, אלא אָמַר לוֹ הֲרֵי חִטֶּיךָ עֲשׂוּיוֹת עָלַי בִּשְׁלֹשִׁים – הריני מתחייב לך תמורת החטים שלשים דינרים שהוא מחירם של החטים עתה, כאילו קניתי אותם ממך, וַהֲרֵי לְךָ אֲצֻלִּי בָּהֶן יַיִן – והריני מוכר לך תמורתם יין בשווי שלשים דינרים, וְיַיִן אֵין לוֹ – ואין ברשות המוכר יין בשווי זה שהוא מוכר לו, באופן זה יש איסור ריבית מדרבנן, שמא בשעה שישלם לו את היין יתייקר היין ויהיה שוה יותר משלשים דינרים, ונמצא שישלם לו יותר ממה שהיה חייב לו:

גמרא

הגמרא מקשה על מה שהמשנה פירשה 'איזהו תרבית' לענין ריבית דרבנן: מַתְשָׁבִיק לְרִיבִית דְּאוֹרַיְיתָא – מכך שהניח התנא ולא פירש על 'איזהו תרבית' אופן של ריבית בהלואה שאסורה מן התורה, וְקָא מְפָרֵשׁ דְּרַבָּנָן – ותמורת זאת העדיף לפרש ריבית דרך מקח וממכר שאינה אסורה אלא מדרבנן, מְבָלֵל – מבואר שהוא סובר שדְּאוֹרַיְיתָא דָּבָר חָדָא מִלְּתָא הִיא – שמה שמוזכר בתורה 'נשך' ו'תרבית' דבר אחד הם, וכיון שכבר ביאר התנא איזהו נשך האסור מן התורה, נתבאר בזה גם מהו תרבית מן התורה, ולפיכך לא נותר לו אלא לפרש ריבית דרבנן וכינה אותו תרבית. מקשה הגמרא: וְהָא קְרָאֵי כְּתִיבִי נֶשֶׁךְ בְּכֶסֶף וְרִיבִית אוֹכֶל – הרי בפסוק נאמר (ויקרא כה לז) 'אֶת כַּסְפְּךָ לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית לֹא תִתֵּן אָכְלֶךָ', ומכך שהתורה חילקה אותם לשני לאוין מבואר שנשך ותרבית הם שני דברים, והיינו שאיסור נשך הוא מה ש'נושך' ומחסר את ממונו של הלוה, ואיסור תרבית הוא מה שמתרבה ממונו של המלוה.

המשך בעמוד לד

מתרצת הגמרא: **וְתֵימָרָא** – וכי אפשר לסברו שהם שני ענינים נפרדים, **דְּאִיכָּא נֶשֶׁךְ בְּלֹא תַּרְבִּית וְתַרְבִּית בְּלֹא נֶשֶׁךְ** – שיש אופן שעובר על איסור נשך ולא על איסור תרבית, והיינו שמחסר את ממונו של הלוה, וממונו של המלוה לא מתרבה, או שעובר על איסור תרבית ולא על איסור נשך, והיינו כשממונו של המלוה מתרבה, וממונו של הלוה לא נחסר, הרי זה לא יתכן, שאם נחסר ממונו של הלוה בהכרח מתרבה ממונו של המלוה, וכן להיפך, ואם כן בהכרח שהכל ענין אחד הוא.

מפרשת הגמרא מדוע אי אפשר שיהיה איסור אחד בלא השני: **נֶשֶׁךְ בְּלֹא תַּרְבִּית הֵיכִי דָּמֵי** – באיזה אופן יתכן שיחסר ממונו של הלוה, בלא שיתרבה ממונו של המלוה, **אִי** – אם נאמר ששייך באופן **דְּאוֹזִיף מֵאָה בְּמֵאָה וְעֶשְׂרִים** – שהלוהו מאה פרוטות על מנת שיפרע לו מאה ועשרים פרוטות, אלא **שַׁמַּעְתְּ קָרָא** – בתחילה בשעת ההלוואה, **קַיְימִי מֵאָה בְּדָנְקָא** – היה שויים של מאה פרוטות, מעה [שהיא ששית דינר], **וּלְבַסּוֹף** בשעת הפרעון, הוזלו הפרוטות **וְקַיְימִי מֵאָה וְעֶשְׂרִים בְּדָנְקָא** – שוים מאה ועשרים פרוטות רק מעה אחת, נמצא שאף שמצד הפרוטות החזיר לו יותר, ויש כאן ריבית, מכל מקום מצד שויים שהוא מעה החזיר לו כפי שנטל, ובאופן זה נאמר שאיסור **נֶשֶׁךְ אִיכָּא** – שעובר על 'נשך' כיון **דְּקָא נָכֵית לֵיהּ** – שנושך ומחסר את הלוה, **דְּקָא שָׁקֵיל מִינֵּיהּ מִידֵּי דְּלָא יָהֵיב** – שנוטל המלוה מהלוה ממון שלא הלוהו, כלומר שהלוהו מאה פרוטות בלבד ונוטל ממנו בפרעון מאה ועשרים פרוטות, **וְמכל מקום תַּרְבִּית לֵיכָּא** – אין כאן 'תרבית' כיון **דְּלֵית לֵיהּ רָווְחָא** – שאין למלוה רווח ולא התרבה ממונו בפרעון זה, **דַּהֲדָנְקָא אוֹזְפֵיהּ וַהֲדָנְקָא קָא שָׁקֵיל מִינֵּיהּ** – שהרי הלוהו פרוטות בשווי מעה, וגם בשעת הפרעון קיבל ממנו פרוטות בשווי מעה, והרי כאן נשך בלא תרבית.

דוחה הגמרא: ודאי אין לפרש כן, שהרי **סוֹף סוֹף** [– ממה נפשך] **אִי בָּתַר מַעְיְקָרָא אָזְלַתְּ** – אם הולך אתה אחר שעת ההלואה שהיו מאה פרוטות שוים מעה, כלומר, שלענין איסור ריבית יש להחשיב את שווי המעות בשעת הפרעון כפי שויים בשעת ההלואה, **חֲדֵי נֶשֶׁךְ וַחֲדֵי תַּרְבִּית** – הרי יש כאן גם נשך וגם תרבית, שהרי משלם לו מאה ועשרים פרוטות [שבשעת ההלוואה היו ראויות לקנות מהן מעה וחומש], תמורת מאה הפרוטות שלוה ממנו, והרי זה נושך את הלוה, ומרבה את ממונו של המלוה, **וְאִי בָּתַר בְּסוֹף אָזְלַתְּ** – ואם הולך אתה אחר שעת הפרעון שאין מאה ועשרים פרוטות שוים אלא מעה אחת, אם כן **לֹא נֶשֶׁךְ אִיכָּא וְלֹא תַּרְבִּית אִיכָּא** – אין כאן לא נשך ולא תרבית, שכשם שאין ממונו של המלוה מתרבה, כך גם לא חיסר את ממונו של הלוה, שהרי לוה ממנו פרוטות בשווי מעה, וגם בשעת הפרעון מחזיר פרוטות בשווי מעה.

הגמרא ממשיכה ומפרשת שגם לא ניתן למצוא אופן של 'תרבית' בלא 'נשך': **וְתוּ** – ועוד, **תַּרְבִּית בְּלֹא נֶשֶׁךְ הֵיכִי דָּמֵי** – כיצד יתכן שיעבור על איסור תרבית ולא יעבור על איסור נשך, כלומר שיתרבה ממונו של המלוה בלא שיחסר ממונו של הלוה, **אִי** – אם נאמר ששייך באופן **דְּאוֹזִיף מֵאָה בְּמֵאָה** – שהלוהו מאה פרוטות על מנת שיחזיר לו מאה פרוטות בלא ריבית, אלא **שַׁמַּעְתְּ קָרָא** – מתחילה בשעת ההלואה **קַיְימִי מֵאָה בְּדָנְקָא** – היה שויים של מאה פרוטות מעה כסף, שהיא ששית דינר, **וּלְבַסּוֹף** בשעת הפרעון עלה מחירם של הפרוטות והם שוים **מֵאָה בְּחוּמְשָׁא** – מאה פרוטות בחמישית דינר דהיינו מעה וחמישית, ולפיכך אמנם אין כאן נשך שאינו נושך את הלוה, שהרי אינו נוטל ממנו יותר פרוטות ממה שהלוהו, שהרי הלוהו מאה פרוטות וכן גם נוטל בשעת הפרעון, אולם יש כאן תרבית שהתרבה ממונו של המלוה, שהרי הלוה פרוטות בשווי של מעה אחת בלבד, והוא מקבל פרוטות בשווי של מעה וחומש. גם זה אינו נכון, שהרי סוף סוף **אִי בָּתַר מַעְיְקָרָא אָזְלַתְּ** – אם הולך אתה ומחשיב את הפרוטות לפי שעת ההלוואה, שהיו מאה פרוטות שוים מעה, אם כן **לֹא נֶשֶׁךְ אִיכָּא וְלֹא תַּרְבִּית אִיכָּא** – אין כאן לא נשך ולא תרבית, שהרי כשם שבשעת ההלואה לא חיסר את ממונו של הלוה, כך גם לא נתרבה ממונו של המלוה, שהרי מאה פרוטות הלוה, ומאה פרוטות קיבל, **וְאִי בָּתַר סוֹף אָזְלַתְּ** – ואם הולך אתה אחר שעת הפרעון שמאה פרוטות שוים מעה וחומש, **חֲדֵי נֶשֶׁךְ וַחֲדֵי תַּרְבִּית** – הרי יש כאן גם נשך וגם תרבית, שהרי משלם לו מעה וחומש תחת מעה שלוה ממנו.

מסיקה הגמרא: **אֶלָּא אֲמַר רָבָא**, אכן כפי שהתבאר **אִי אַתָּה מוֹצֵא לֹא נֶשֶׁךְ בְּלֹא תַּרְבִּית וְלֹא תַּרְבִּית בְּלֹא נֶשֶׁךְ**, נמצא ששני האיסורים תלויים זה בזה, ולפיכך לא ביארה המשנה אלא איזהו נשך מן התורה, שבכלל זה הוא גם איסור תרבית מן התורה, **וְלֹא חִלְּקָן הַכָּתוּב** הנזכר באומרו (ויקרא כה לז) 'אֶת כַּסְפְּךָ לֹא תִתֵּן לוֹ בְּנֶשֶׁךְ וּבְמַרְבִּית לֹא תִתֵּן אָכְלֶךָ', ומכך שהתורה נקטה את הלשון נשך לענין הלוואת כסף, ואת הלשון מרבית לענין הלוואת אוכל, **אֵין לִי** ללמוד מפסוק זה **אֶלָּא** שיעבור על הלאו של **נֶשֶׁךְ בְּהלוואת כֶּסֶף** בריבית, **וְעל הלאו של רִיבִּית** [–מרבית] **בְּהלוואת אוֹכֶל, נֶשֶׁךְ בְּאוֹכֶל** – מנין שהוא עובר בהלוואת אוכל גם על הלאו של 'נשך', תַּלְמוּד לוֹמַר (דברים כג כ) 'לֹא תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ, נֶשֶׁךְ כֶּסֶף, נֶשֶׁךְ אֹכֶל', הרי שגם באוכל נאמר לשון נשך. **רִיבִּית בְּכֶסֶף מָנַיִן** – ומנין שאף בהלואת כסף הרי הוא עובר גם על הלאו של ריבית מלבד הלאו של נשך, תַּלְמוּד לוֹמַר (שם) 'לֹא תַשִּׁיךְ לְאָחִיךָ נֶשֶׁךְ כָּסֶף', ותיבות 'נשך כסף' מיותרות הם כפי שיבואר להלן,